
PSYKOLOGIEN KÄYTTÄMIEN TESTIEN LAATULUOKITUKSEN JA TESTIEN KÄYTTÄJÄVAATIMUSTEN PERUSTEISTA

Pekka Heiskari

	SISÄLTÖ	1
1	JOHDANTO	1
2	TESTIN MÄÄRITELMÄ	2
2.1	Muodollinen määritelmä	2
2.2	Testien käyttötapa	2
3	TESTIEN LAATULUOKITUS	3
3.1	Olemassa olevat ohjeet	3
3.2	Tieteellisen tutkimuksen periaatteet	3
3.3	Testin käsikirja	4
4	KÄYTTÄJÄVAATIMUKSET	5
4.1	Oikeudellinen perusta	5
4.2	Käytäntö	5
4.3	Psykologi ja muu kuin psykologi	6
4.4	Psykologien koulutus	7
4.5	Psykologin käyttöön tarkoitetun testin rajattu käyttö	7
5	YHTEENVETO	7

1. JOHDANTO

Julkisessa keskustelussa pohditaan usein sitä, ovatko psykologien ja muidenkin käyttäjien käytössä olevat henkilöarvioinnin testimenetelmät luotettavia ja asianmukaisia. Testien käyttökelpoisuuskriteerien määrittäminen on tarpeen, koska testejä on hyvin monentasoisia, eikä menetelmän arviointi ole kovinkaan yksinkertaista. Lisäksi testien laatijoiden on hyvä tietää, mitä perusvaatimuksia kunnollisen tutkimusvälineen tulee täyttää. Käyttäjädellytysten laatiminen taas on tarpeen, jotta saataisiin aikaan normisto siitä, kuka on riittävän pätevä käyttämään jotakin tiettyä testiä oikein. Lisäksi testien käyttäjien on hyvä ymmärtää, että erilaiset testimenetelmät asettavat käyttäjälleen erilaisia vaatimuksia.

Testien käyttö on psykologien työssä tavanomaista, jopa niin, että yleisessä kielenkäytössä psykologien työ samastetaan usein testaukseen. Ennen käyttökelpoisuuden kriteerien laatimista ja käyttäjädellytyksistä sopimista on määriteltävä mitä tarkoitetaan käsitteellä psykologinen testi. Erityisesti on syytä korostaa psykologin tekemän tutkimuksen ja yksittäisen testin eroa.

Psykologintutkimus on laaja kokonaisuus: prosessi, joka alkaa tutkimuksen taustan ja tarkoituksen selvittämällä ja päättyy lausuntoa seuraavien toimenpiteiden arviointiin. Suomen Psykologiliitto ry:n hyväksymissä lausunnon laadintaa ja käyttöä koskevissa ohjeissa (1999) on esitetty hyvän tutkimuksen periaatteet. Testit taas ovat psykologin käyttämiä tutkimusvälineitä, yksi menetelmätyyppi muiden joukossa.

Psykologintutkimuksen perusasia on asiantuntijuus, ammatillinen osaaminen. Tähän asiantuntijuuteen liittyy myös käytettävien menetelmien valinta ja arviointi. Testi ja testaaminen antavat termeinä kuvan, jonka mukaan psykologin työ olisi jotenkin mekaanista ja aina samanlaisena toistuvaa. Kuitenkin todellinen psykologintutkimus on kussakin tapauksessa erikseen harkittu ja joustavasti toteutettu asiantuntijan läpiviemä prosessi.

Testit ovat psykologin työvälineitä, ja niitä tulisi arvioida kuin työvälineitä. Kirvesmiehen kirves on työväline, jonka ominaisuuksia voidaan arvioida: kirves voi olla terävä tai tylsä. Kuitenkaan huono kirvesmies ei pysty hyvään työhön, vaikka työväline olisi hyvä. Samalla tavalla psykologin ammattitaitoa on tarkasteltava yhtäaikaan työvälineiden ominaisuuksien kanssa: vasta kokonaisuus ratkaisee sen, onko toiminta hyvää vai huonoa.

2. TESTIN MÄÄRITELMÄ

2.1. Muodollinen määritelmä

Psykologien käyttämistä testeistä on esitetty lukuisia erilaisia määritelmiä, joista mikään ei kuitenkaan ole riittävän kattava ja riidaton. Ehkä selkein määrittely on seuraava:

Testi on otos tutkittavan käyttäytymisestä: aina samanlaisena toistettava sarja tehtäviä, joihin odotetaan etukäteen määritellyllä tavalla arvioitavia vastauksia.

Tämä määritelmä sisältää ensiksi ajatuksen siitä, miten testiä käytetään. Testillä pyritään saamaan näyte tutkittavan käyttäytymisestä in vitro – koeolosuhteissa, ja tätä näytettä käytetään ennustettaessa tai arvioitaessa tutkittavan käyttäytymistä in vivo – todellisessa elämässä. Testi on siis väline, jonka avulla pyritään tutustumaan asiakkaaseen nopeammin, tehokkaammin ja objektiivisemmin kuin se olisi mahdollista esimerkiksi pelkän haastattelun tai tarkkailun avulla.

Toiseksi määritellään, että testi tehdään vakioisesti, aina samalla tavalla. Tämä ei tietenkään ole kirjaimellisesti välttämätöntä, ainakin kokeneet psykologit voivat käyttää testimenetelmiä joustavasti. Vakioinen esitystapa on kuitenkin välttämätön silloin, kun halutaan tehdä vertailua johonkin viiteryhmään tai kun halutaan dokumentoida tutkimustuloksia.

Kolmanneksi määritellään, että testissä tutkittavan kaikki mahdolliset vastaukset on ryhmitetty ja arvioitu etukäteen siten, että testitulokset on objektiivisesti tulkittavissa. Menettelyllä vältetään subjektiiviset, testaajaan liittyvät virhetekijät.

2.2. Testien käyttötapa

Edellä todettiin, että testejä voidaan käyttää muutenkin kuin vakioisesti. Voidaan ajatella, että testien käyttötapa muodostaa jatkumon, jonka toisessa päässä on tiukan psykometrisen käyttötapa ja toisessa päässä testin intuitiivinen käyttö – testi on ikään kuin kontaktipinta psykologin ja asiakkaan välillä. Kummallakin käyttötavalla on hyviä ja huonoja puolia.

Psykometrinen käyttötapa tarkoittaa, että testi esitetään tarkoin määritetyllä tavalla, ja testin tuloksia käsitellään vertaamalla niitä jonkin standardointijoukon tuloksiin. Tällä tavalla

tutkittavasta voidaan tehdä todennäköisyyslaskentaan perustuvia päätelmiä. Psykometrisen käytötavan etu on se, että tulokset ovat tutkimustietoon pohjaavia ja objektiivisia. Tämän käytötavan heikkouksia on mm. se, että useille testeille ei ole riittävää ja kaikkiin tapauksiin sovellettavaa standardointia. Lisäksi yksilöä koskeva päätöksenteko perustuu todennäköisyyksiin. Tehdyt päätelmät saattavat näyttää tieteellisesti päteviltä, mutta ne voivat olla todellisuudessa arvottomia, jopa haitallisia asiakkaalle. Testitulosten tulkinta saattaa lisäksi olla mekaanista, jolloin psykologin oma ammattitaito ja osuus päätöksenteossa jää taka-alalle.

Intuitiivinen testin käyttö tarkoittaa, että testiä voidaan käyttää joustavasti ja muunnellen, eikä tuloksia välttämättä verrata standardiryhmiin. Testiä käytetään ikään kuin avaamaan keskustelua ja suuntaamaan tutkimuksen etenemistä. Tämän käytötavan etu on siinä, että tutkittavasta saadaan luonnonmukaisempi kuva kuin pelkkiä pistemääriä tarkastelemalla. Tutkimuksessa voi tulla esiin sellaista tietoa, jota ei ennalta ole voitu ennustaa, ja tämä tieto voidaan yhdistää muihin tutkimustuloksiin joustavasti. Intuitiivisen käytötavan suurin virhelähde on tutkijan subjektiivisuus, jota pahimmillaan voisi verrata puoskarointiin. Pitkään kokemus asiakastyössä ei välttämättä takaa arvioinnin objektiivisuutta.

Psykologin pitäisi pystyä arvioimaan kunkin psykologintutkimuksen kohdalla erikseen psykometrisen ja intuitiivisen lähestymistavan hyvät puolet ja heikkoudet. Tärkeää tässä onnistumiselle on testimenetelmien ominaisuuksien tuntemus ja psykologin tutkimusprosessin kriittinen arviointi.

3. TESTIEN LAATULUOKITUS

3.1. Olemassaolevat ohjeet

Testien laatimiseen ja käyttöön on olemassa yksi laaja ohjeisto, joka on yhdysvaltalainen Standards for educational and psychological testing¹. Ohjeisto jakautuu kolmeen osaan, joissa käsitellään

- testien laatimisen, arvioinnin ja dokumentoinnin teknisiä standardeja,
- testien käytön objektiivisuuden standardeja ja
- erilaisten sovellusten standardeja.

Testien laatuluokituksen kannalta kiinnostavin on ensimmäinen osa, ja siinä erityisesti arvioinnin tekniset standardit. Standardeihin perehtyminen on suositeltavaa kaikille testien käyttäjille, mutta testimenetelmien kehittäjälle standardit ovat välttämätön apuväline.

3.2. Tieteellisen tutkimuksen periaatteet

Koska testien laatimisessa on aina nojaututtava tutkimustietoon, on hyvä kerrata joitakin tieteellisen tutkimuksen periaatteita. Olennaisimpia näistä ovat julkisuus, toistettavuus ja eettiset periaatteet.

¹ Standards for educational and psychological testing. (1999). Washington, DC: American Educational Research Association

Tieteellisen tutkimuksen julkisuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimustuloksia raportoitaessa asiat on esitettävä siten, että kaikki tuloksiin liittyvät seikat ovat raportin lukijan arvioitavissa. Tämä takaa sen, että tulokset ja erityisesti niiden yleistettävyyden puolueeton arviointi on mahdollista. Myös tutkimuksen asiallinen kritiikki on mahdollista vain jos tutkimusraportti on riittävän yksityiskohtainen.

Tieteellisen tutkimuksen toistettavuudella tarkoitetaan sitä, että tehty tutkimus voidaan annettujen tietojen nojalla tarvittaessa toistaa täsmälleen samanlaisena, ja saatavat tulokset ovat (siedettävällä virhemarginaalilla) samanlaiset. Tämä takaa sen, että tulokset ovat luotettavia ja objektiivisiä, koska tutkijan mahdollinen subjektiivisuus esimerkiksi tulosten tulkinnassa paljastuu uusintatutkimuksessa.

Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin liittyvät mm. tutkimuksen tarkoituksen hyväksyttävyys, tutkimuksen toteutuksen asiallisuus, tutkimukseen osallistuvien asianmukainen kohtelu sekä asiallisuus ja intymiteettisuojaan toteutuminen tutkimustulosten raportoinnissa.

3.3. Testin käsikirja

Testin ominaisuuksien arviointi perustuu yleensä testin käsikirjaan. Siksi käsikirjan rakennetta ja siinä esitettäviä asioita käsitellään seuraavassa yksityiskohtaisesti.

Teoria/viitekehys: Kaikkien psykologien käyttämien testien on perustuttava jollakin tavalla psykologian teoriaan: ensin yleiseen psykologian teorianmuodostukseen ja lähemmin johonkin lähestymistapaan tai viitekehukseen. Testikäsikirjassa on esitettävä testin taustalla oleva teoria ja viitekehys siten, että lukija saa selvän käsityksen siitä mihin kyseinen menetelmä perustuu. Teorian esittely on välttämätöntä myös käytettyjen termien määrittelyn vuoksi: erilaisissa viitekehyksissä sama termi voi tarkoittaa hyvinkin eri asiaa. Viitekehysten esittelystä on otettava huomioon sen yleisyys: yleisesti tunnettua ja paljon tutkittua viitekehystä ei tarvitse esitellä niin yksityiskohtaisesti kuin vähemmän tunnettua. Pääasia on, että lukija löytää viitteet tutkimuksiin, joihin testin taustalla olevat väittämät ja oletukset perustuvat. Käytetty viitekehys määrittää edelleen myös testin soveltuvuutta erilaisiin käyttöympäristöihin, ja lukija voi teorian esittelystä muodostaa käsityksensä testin käyttökelpoisuudesta eri tarkoituksiin.

Operationalisointi: Operationalisoinnilla tarkoitetaan sitä päättelyketjua, jonka avulla käytetystä teoreettisesta viitekehyksestä on päädytty juuri tähän tutkimustekniikkaan. Yleisimmin päättelyketju perustuu aiempiin tutkittuihin testiversioihin, joiden validiteettianalyysien avulla on päädytty nykyiseen testiversioon. Tässä kohdassa on huonosti dokumentoitujen testimenetelmien yleisin heikkous: käsikirjassa väitetään, että testi perustuu johonkin teoriaan, mutta teorian ja toteutuksen yhteyttä ei osoiteta hyväksyttävällä tavalla, siis tutkimustietoon perustuvana. Operationalisointiselvityksen tulee olla selkeä ja avoin siten, että lukija voi vakuuttua päättelyn oikeellisuudesta.

Standardointi: Riippumatta siitä onko testimenetelmä tarkoitettu käytettäväksi tiukan psykometrisesti vai vapaammin kontaktipintana psykologin ja asiakkaan välillä, on käsikirjassa selvitettävä testimenetelmän taustalla oleva tutkimus. Tutkimusselosteessa on selvitettävä

- näytteen ominaisuudet ja sen edustavuus siten että tulosten yleistettävyys on nähtävissä
- testin osiotason ominaisuudet esimerkiksi osioanalyysin

-
- testin osien ja koko testin summatason tulokset erilaisissa näyteryhmissä
 - erilaisten taustamuuttujien vaikutus tuloksiin
 - reliabiliteetti ja mittauksen keskivirhe sekä näiden merkitys testin soveltamisessa
 - validiteettia siltä osin kuin se testin julkaisuvaiheessa on mahdollista, sekä
 - testin käytön rajoitukset: esimerkiksi kieleen, kulttuuriin, ikään jne. liittyvät reunaehdot.

Käyttöohjeet: Käsikirjassa on oltava riittävän yksityiskohtaiset ja selvät ohjeet siitä, kuinka testi toteutetaan. Tämä kohta on käsikirjoissa usein sivuutettu liian ylimalkaisesti. Testin kehittäjä on usein sokea sille, että uusi testin käyttäjä ei voi tuntea kehittäjälle tutuksi tulleita käytäntöjä. Käyttöohjeiden puutteet johtavat helposti siihen, että testiä ei käytetäkään standardoidusti, eivätkä tulokset siis ole luotettavia.

Tulkintaohjeet: Testin tulkintaohjeiden tulee perustua tutkittuun ja dokumentoituun tietoon, joko ao. käsikirjassa selostettuun tai selvin tutkimusviittein osoitettuun. Tulkintaohjeiden on myös perustuttava testin aiemmin selvitettyyn teoreettiseen lähtökohtaan ja käytettyyn viitekehukseen.

4. KÄYTTÄJÄVAATIMUKSET

On selvää, että useat testimenetelmät vaativat käyttäjältään perehtyneisyyttä psykologian teoriaan, psykometriikkaan ja asiakastutkimuksen periaatteisiin. Onkin tehty paljon esityksiä periaatteiksi, joiden mukaan voitaisiin määrittää, kuka saa käyttää mitään menetelmää. Monet tekijät – esimerkiksi eri maiden erilainen lainsäädäntö – vaikeuttavat kuitenkin kansainvälisten standardien kehittämistä.

4.1. Oikeudellinen perusta

Eri maissa on hieman erilaisia lakeja, jotka säätelevät sitä, kuinka julkisesti myynnissä olevien tuotteiden ja palvelujen saatavuutta voidaan rajoittaa. Suomessa kansalaisryhmien syrjintään liittyy lakeja, joiden mukaan jonkin tuotteen tai palvelun saatavuuden rajoitus ei saa liittyä ostajan kansallisuuteen, ihonväriin, uskontoon, sukupuoleen tai muuhun tähän verrattavaan ominaisuuteen. Tietävästi Suomessa ei ole ennakkotapausta siitä, voidaanko syrjintäkäsité laajentaa ostajan sivistykselliseen asemaan, esimerkiksi oppiarvoon. Jos syrjintä voidaan liittää tähän, voisi teoriassa olla mahdollista, että psykologien käyttöön tarkoitettujen testien myyntirajoitus ei olisi lainmukainen. Joissakin Euroopan maissa tällaisia ennakkotapauksia on, ja oikeudessa on joskus otettu kanta, jonka mukaan myyntirajoitus ei ole laillinen.

4.2. Käytäntö

Yhdysvalloissa ja läntisessä Euroopassa testikustantajien käytäntö on, että osa testinimikkeistä on luokiteltu siten, että niitä saavat hankkia ja käyttää vain tietyn tutkinnon tai koulutuksen suorittaneet. Kustantajilla on yleensä kaksi tai useampia asiakasluokkia, joille on määritelty tutkinto- tai koulutusvaatimukset. Asiakkaista pidetään rekisteriä, jonka perusteella testejä myydään vain valtuutetuille asiakkaille.

Suomessa psykologien käyttöön tarkoitettuja testejä myy pääasiassa Psykologien Kustannus Oy. Siellä testit on ryhmitelty kahteen luokkaan: psykologien käyttöön tarkoitettuihin ja muidenkin kuin psykologien käyttöön tarkoitettuihin. Asiakkaista ei pidetä erillistä rekisteriä, mutta rajoituksista pidetään kuitenkin kiinni. Virheitä sattuu suhteellisen harvoin. Suomessa testejä myydään muuallakin, mutta näillä tahoilla ei tiettävästi ole psykologin tutkintoon liittyvää rajoitusta – testin käyttökoulutusrajoituksia sen sijaan sovelletaan joissakin tapauksissa.

4.3. Psykologi ja muu kuin psykologi

Psykologi määritellään henkilöksi, jonka suorittamaan ylempään korkeakoulututkintoon sisältyy korkein arvosana psykologiassa, tai joka on suorittanut psykologian maisterin tutkinnon. Muodollinen kriteeri on Terveystieteiden tutkimuskeskuksen antama oikeus toimia laillistettuna psykologina ja kuuluminen sen ylläpitämään psykologirekisteriin.

Se, onko testin käyttö rajoitettava vain psykologien oikeudeksi, riippuu kahdesta seikasta: testin tekijän asettamasta rajoituksesta ja siitä, millaisia edellytyksiä testin asianmukainen käyttö vaatii.

Jos testin tekijä, alkuperäislaitoksen kustantaja tai muu testin oikeudenomistaja on ilmaissut, että testi on tarkoitettu ainoastaan psykologien käyttöön, tai asettanut testin julkiselle levitykselle rajoituksen, jonka mukaan jälleenmyyjä saa myydä testiä ainoastaan psykologeille, on testi tarkoitettu vain psykologien käyttöön.

Testin tekijällä tai muulla oikeudenomistajalla on oikeus rajoittaa teoksensa käyttöä, ellei rajoitus liity syrjintään. Rajoituksen tarkoitus on suojella tekijänoikeutta.

Testi on tarkoitettu ainoastaan psykologien käyttöön, jos testin oikea käyttö tai sen tulosten tulkinta edellyttää käyttäjältä

- psykologian teorioiden yleistuntemusta ja tämän lisäksi
- psykologisen tutkimusmetodiikan kokonaisuuden hallintaa, tai edellisten lisäksi
- tietyn tasoista tilastomatemaattisten menetelmien ja termien hallintaa.

Yksittäinen testi edustaa aina jotakin psykologian viitekehystä tai teoriaa, ja käyttäjän on kyettävä ymmärtämään tämän viitekehysten tai teorian suhde psykologiatieteen kokonaisuuteen. Useiden testien tulokset muunnetaan muotoon (esimerkiksi erilaiset skaalat ja indeksit), jonka ymmärtäminen ilman tilastomatemaattista tietämystä (psykometriikka) on usein mahdotonta. Lisäksi psykologisen tutkimuksen prosessiluonne edellyttää, että psykologi kykenee hahmottamaan testit vain yhdeksi osaksi tutkimusprosessia.

Psykologit ovat ainoa ammattikunta, jonka opiskeluun ja työharjoitteluun sisältyy laaja psykologian teorioiden, psykometriikan, psykologisen tutkimusmetodiikan ja psykologisen tutkimusprosessin kokonaisuuden opiskelu, jotka yhdessä mahdollistavat yksittäisen testin tulosten oikean suhteuttamisen psykologian teoreettiseen kokonaisuuteen, riittävän testi-teoreettisen tiedon sekä kriittisen ja pätevän tulkinnan ja käytön osana psykologin tutkimusprosessia. Rajoitusten tarkoituksena on estää testien käyttö yleispätevinä menetelminä, tulosten virheellinen yleistäminen, tulosten virheellinen tulkitseminen sekä testitulosten käyttö päätöksenteossa ilman kokonaisvaltaista tutkimusta.

4.4. Psykologien koulutus

Psykologian perusopinnoissa opiskelijat saavat käsityksen psykologiatieteen perusteista, psykometriikasta, psykologisesta tutkimusmetodiikasta ja psykologin tutkimusprosessista. Kuitenkin monien testien käyttö vaatii huomattavasti laajempaa ja syvällisempää perehtymistä mm. testin taustalla olevaan teoriaan tai viitekehukseen. Samoin monien testien objektiivinen pisteitys ja erityisesti tulkinta vaativat syventävää perehtymistä ja kokemusta. Psykologin peruskoulutus ei siis takaa sitä, että psykologi osaa käyttää asianmukaisesti kaikkia testejä, joita hänellä on oikeus käyttää.

Suomen Psykologiliitto ry:n hyväksymissä pohjoismaisten psykologien ammattieettisissä säännöissä (1999) todetaan, että psykologi käyttää sellaisia menetelmiä, joiden käyttöön hän on pätevä koulutuksensa ja kokemuksensa puolesta. Psykologi on siis vastuussa käyttämiensä tutkimusmenetelmien luotettavuudesta ja asianmukaisesta käytöstä. Siksi psykologian perusopinnojen ammattietiikkaa käsittelevässä osassa tulisikin kiinnittää huomiota siihen, että monet testit vaativat varsin perusteellista perehtymistä niiden taustaan, käyttöön ja tulkintaan.

4.5. Psykologin käyttöön tarkoitettujen testien rajattu käyttö

Muut kuin psykologit voivat käyttää vain psykologien käyttöön tarkoitettuja testejä kahdenlaisissa tilanteissa:

- psykologian opiskelija voi käyttää tällaisia testejä opinnäytetyössään työn ohjaajan valvonnassa
- henkilöarvioinnissa voidaan käyttää testaus tilanteissa ja tulosten pisteityksessä tutkimusassistentteja, jotka eivät ole psykologeja.

Kummassakin tapauksessa on selvää, että tutkimuskokonaisuudesta vastaa psykologi. Psykologin vastuulla on tällöin käyttäjän opastus testin käyttöön, tulosten käsittelyn valvonta, tulosten tulkinta, tulosten käytön valvonta ja palautteen antamisen valvonta. Tutkimuskokonaisuuteen kuuluu luonnollisesti myös edellämainittujen tutkimuseettisten näkökohtien hallinta.

5. YHTEENVETO

Testien asianmukaisen käytön edellytys on, että sekä testejä että niiden käyttäjien valmiuksia voidaan arvioida objektiivisesti. Arvioinnin edellytys taas on, että erotetaan selvästi toisistaan väline – testi – ja toisaalta kokonaisvaltainen psykologintutkimus. Tämä vaatii testin määrittelemistä ja lisäksi testin käyttötavan merkityksen esilletuomista. Testien objektiivinen arviointi on mahdollista siten, että määritetään standardit sille, millainen testin tulee olla. Tässä testin käsikirja on tärkein arvioinnin väline. Käyttäjän valmiuksien arviointi ei ole helppoa. Aina voidaan tehdä vääryyttä kumpaankin suuntaan: pätevä testin käyttäjä ei olekaan muodollisesti pätevä, ja toisaalta muodollisesti pätevä testin käyttäjä ei kykenekään testin asialliseen käyttöön. Perimmäisenä motiivina ohjeiden laatimisessa ja niiden toteuttamisessa tulisi olla asiakkaan oikeuksien kunnioittaminen: sen ymmärtäminen, että psykologin asiakkaalla on oikeus asialliseen ja eettisesti kestävään kohteluun myös tutkimusvälineiden osalta.